

**კომერციული ბანკების საქმიანობის ეკონომიკური ანალიზის
თეორიული საფუძვლების პრობლემები**

გიორგი ცაავა

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი

რატი ბურდიაშვილი

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი

ანოტაცია

სტატიაში აღნიშნულია, რომ კომერციული ბანკების საქმიანობის მართვაში ეკონომიკურ ანალიზს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი როლი მიეკუთვნება და რომ კომერციული ბანკების საქმიანობის ეკონომიკური ანალიზის მეთოდოლოგიაში, მეთოდიკაში და ორგანიზაციაში მრავალი პრობლემა არსებობს, რომლებიც თავის გადაწყვეტილებას ელოდებიან. სწორედ ამიტომ კომერციული ბანკების საქმიანობის ეკონომიკური ანალიზის თეორიული პრობლემების კვლევა აქტუალურს წარმოადგენს. ასევე ხაზგასმულია, რომ საბანკო ბუღალტრული აღრიცხვის საგანის თავისებურებას წარმოადგენს ის, რომ მისი მეშვეობით ღირებულების განსაკუთრებული სახეობის გაზომვისა და ფორმირების უზრუნველყოფა ხორციელდება, რომელსაც შეიძლება ბუღალტრული ანუ სააღრიცხვო ღირებულება ეწოდოს, რომელიც ჩვენი მოსაზრებით, ასევე ფაქტიურ, შეთანხმებულ და სამართლიან ღირებულებასაც წარმოადგენს.

საკვანძო სიტყვები: ეკონომიკური ანალიზი, ბუღალტრული აღრიცხვა, კომერციული ბანკი, გამოცდილება, გამოცხადება.

**PROBLEMS OF THEORETICAL BASES
OF THE ECONOMIC ANALYSIS OF ACTIVITY
OF COMMERCIAL BANKS AND BANK
ACCOUNTING**

Prof. **Tsaava G.**
Prof. **Burdiashvili R.**

1. It is noted that the economic analysis in the management of the activities of commercial banks has a particularly significant role, since without it the formation of an effective, economically sound management decision can not objectively assess the activities of the bank.

2. It is emphasized that in the models, methods and organizations of economic analysis of commercial banks, there are currently many problems that await their resolution.

3. Attention is drawn to the fact that the peculiarity of the subject of bank accounting is that it helps to measure and form a special type of value, which can be called accounting or accounting value, which, in our opinion, is also used: actual, agreed and fair values.

Key words: Economic Analysis, Accounting, Commercial Bank, experience, announce.

თავიდანვე უნდა აღინიშნოს, რომ წინამდებარე სტატიაზე მუშაობისას ავტორებმა შეისწავლეს ეკონომიკური ანალიზისა და ბუღალტრული აღრიცხვის თეორიული საფუძვლების პრობლემებთან და განვითარებასთან დაკავშირებით მსოფლიოში ცნობილი მეცნიერ-მკვლევარების ნაშრომები, კერძოდ, ეკონომიკურ ანალიზთან მიმართებაში, როგორებიცაა: ტატურა ს.კ., ბაჟენოვა მ.ი., შერემეტი ა.დ., სავიჩევი პ.ი., კარაკოვი ი.ი., დემბინსკი ნ.ვ., მაიდანჩიკი ვ.ი., სტრაჟევი ვ.ი., საბუროვი ა.პ., შერბაკოვა გ.ნ. და სხვები; ბუღალტრულ აღრიცხვასთან მიმართებაში, როგორებიცაა: ბაკანოვი ა.ს., ბეზრუკიხი პ.ს., ბუტინევი ფ.ფ., კირიანოვა ზ.ვ., კუტერი მ.ი., მაკაროვი ვ.გ., მალიუგა ნ.მ., პალიი ვ.ფ., სოკოლოვი ი.ვ., ანდერსონი ხ., ბეტგე ი., ვუდი ფ., კოლდუელი დ., მეტიუსი მ.რ., ნიდლზი ბ., პერერა მ.ხ., პანკოვი დ.ა., სტეფანოვიჩი ლ.ი. და სხვები; ასევე საქართველოში ორივე პრობლემატიკაზე მომუშავე მეცნიერები, როგორებიცაა: გოგიჩაიშვილი ფ., ქოიავა ნ., ჩანტლაძე ვ., გუგუშვილი პ., გამსახურდია გ., მელქაძე ვ., მესხია ი., ხელაია გ., კაკულია რ., კოვზანაძე ი., იაკობიძე დ., ქისტაური შ., შათირიშვილი ჯ., გრიგალაშვილი ლ., ჯალაღონის დ., ნანუაშვილი გ., სახოკია გ., ლიპარტია ზ., სიჭინავა ა., ბურდიაშვილი რ., ასათიანი ვლ., ცაავა გ. და სხვები.

კომერციული ბანკების საქმიანობის ეკონომიკური ანალიზის მეთოდოლოგიის, მეთოდიკისა და ორგანიზაციის განვითარებისა და სრულყოფის გზებთან მიმართებაში ძირითადი მიმართულებების განსაზღვრა აუცილებელია, რომლის არსში გარკვეული სახის შესაბამისი სამუშაოები უნდა იქნას ჩატარებული და მათ, უპირველეს ყოვლისა, უნდა იქნას მიკუთვნებული [1, გვ. 14-40]:

- ეკონომიკური ანალიზის თეორიული დებულებების ფორმირება და განვითარება, რომლებიც ეკონომიკური ანალიზის ყველა დონის მართვის რგოლისა და მიმართულებების, მესაკუთრეებისა და მენეჯერების მკაფიო გააზრებას უზრუნველყოფენ როგორც მართვის თეორიულ საფუძვლებში, ასევე პრაქტიკულ მმართველობით საქმიანობაშიც;

- კომერციული ბანკების საქმიანობის ეკონომიკური ანალიზის სისტემის დამუშავება, რომელიც არა მარტო ბანკების მესაკუთრეებს, მენეჯერებს, სპეციალისტებს, არამედ კორპორაციული ურთიერთობების სხვა მონაწილეებსაც ეხება;

- კომერციული ბანკისა და მისი სტრუქტურული ქვედანაყოფების საქმიანობის კომპლექსური ეკონო-

მიკუური ანალიზის სანიმუშო მეთოდოლოგიის დამუშავება;

- კომერციული ბანკის საქმიანობის ეკონომიკური ანალიზის მეთოდების, მათ შორის ფინანსური ანალიზის მეთოდების შემდგომი სრულყოფა;

- კომერციულ ბანკში ეკონომიკური ანალიზის ინფორმაციული უზრუნველყოფის სისტემის სრულყოფა;

- კომერციული ბანკის საქმიანობის ეკონომიკური ანალიზის ჩატარების ორგანიზაციული ფორმების სრულყოფა;

- პროგრამული პროდუქტების დამუშავება როგორც ანალიზის ლოგიკური ამოცანების გადანაცვებისათვის, ასევე კომერციული ბანკის საქმიანობის კომპლექსური ეკონომიკური ანალიზის უზრუნველყოფისათვისაც.

უშუალოდ კომერციული ბანკების საქმიანობის ეკონომიკური ანალიზის თეორიული საფუძვლების პრობლემებთან და განვითარებასთან დაკავშირებულ საკითხებთან მიმართებაში, ჩამოყალიბებულია მოსაზრებები, რომელთა არსი მდგომარეობს შემდეგში [4, გვ. 1-24; 5, გვ. 193-205]:

1. ეკონომიკური ანალიზი (თეორიული პოზიციიდან) - წარმოადგენს კორპორაციული მართვის ობიექტურ აუცილებელ ელემენტს, მართვის პრინციპების, მეთოდებისა და ტექნოლოგიების განუყოფელ შემადგენელს, თავისთავად მართვის უმნიშვნელოვანესი ფუნქციის მმართველობითი საქმიანობის სახეობას, მართვის სხვა ფუნქციების რეალიზაციის ეფექტიანობის შეფასების ინსტრუმენტს, მთლიანობაში ორგანიზაციის საქმიანობის შეფასებისა და მისი მენეჯმენტის სისტემის ხარისხს, მმართველობითი განწყვეტილებების მიღების ერთ-ერთ პროცედურას ან ოპერაციას და პირობას, ადრე მიღებული განწყვეტილებების შედეგების შემდგომ შეფასებას.

2. ფინანსური ანალიზი (როგორც მთლიანობაში ეკონომიკური ანალიზის ნაირსახეობა) - ფინანსური მენეჯმენტის მთავარი ინსტრუმენტია. მართვაში ეკონომიკური ანალიზის როლისა და მნიშვნელობის თეორიული პოზიციებიდან ბოლომდე შეუფასებლობა და როგორც შედეგი, მისი პრაქტიკაში მართვის მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტის სახით არასაკმარისად გამოყენება, მართვის ბოლომდე შეუფასებლობის ტოლფასია, აქედან გამომდინარე ყველა ნეგატიური შედეგებით.

3. თანამედროვე პირობებში სულ უფრო გაართულებადი ტექნოლოგიების, საზოგადოებრივ წარმოებაში და ფინანსურ სექტორში ორგანიზაციული ურთიერთობების ფორმირების პირობებში სისტემური, სიღრმისეული და ყოველმხრივი ეკონომიკური ანალიზის გარეშე ნებისმიერი ორგანიზაციის, მათ შორის კომერციული ბანკების საქმიანობის ეფექტური მართვის უზრუნველყოფა შეუძლებელია.

4. ეკონომიკური ანალიზი საბანკო სპეციალისტების უმეტესობისათვის და არა მხოლოდ მენეჯერებისათვის პრაქტიკული საქმიანობის სავალ-

დებულო სფერო უნდა გახდეს.

5. საქართველოს კომერციულ ბანკებს დღეს საკმაოდ კარგი თეორიული საფუძველი და საწარმოების საქმიანობის ეკონომიკური ანალიზის მეთოდების ანალოგები გააჩნიათ, რომლებიც შეიძლება ბანკის ეკონომიკური ანალიზის მეთოდების საფუძველში ყოფილიყო ჩადებული, მაგრამ სამწუხაროდ, დღევანდელი საბანკო სისტემისათვის ისინი გამოუყენებადებია და რომ ქვეყნის კომერციული ბანკების საქმიანობის ეფექტიანობის ამაღლების გამოუყენებელი შესაძლებლობები ახლებურად უნდა იქნას შეფასებული.

6. კომერციულ ბანკებში ეკონომიკური ანალიზისადმი არასაკმარისი ყურადღების ძირითად მიზეზებს წარმოადგენენ: კომერციული ბანკების მესაკუთრეების მიერ კაპიტალის საკუთრებაში შეძენისა და ფორმირების სპეციფიურობა ანუ არალეგალური ხერხების გამოყენების შესაძლებლობა; ქვეყნის ძირითად კომერციული ბანკების შედარებით „სითბურ“ პირობებში არსებობა, რის შედეგად ისინი დამატებითი სიძნელების გარეშე მაღალ პროცენტულ მარჟას და საკომისიოებს ღებულობენ.

7. კომერციული ბანკების, ეკონომიკური ანალიზის საკითხისადმი სათანადო ყურადღების გარეშე, ხარისხიანი მართვა და მათი საქმიანობის შესაბამისი ეფექტიანობის უზრუნველყოფა, აქედან გამომდინარე კი, ნებისმიერი სახელმწიფოს ეროვნული უსაფრთხოების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ატრიბუტიკის შემადგენელი საიმედო და მდგრადი საბანკო სისტემის არსებობა, შეუძლებელია.

რაც შეეხება საბანკო ბუღალტრული აღრიცხვის თეორიის პრობლემებსა და განვითარების საკითხებს, შეიძლება აღინიშნოს, რომ ცნობილი მეცნიერების თითქმის არც ერთ ნაშრომში საბანკო ბუღალტრული აღრიცხვის თეორიის არსებობის შესახებ არ არის საუბარი. ჩვენი მოსაზრებით, ისეთი თეორიის დამუშავება, რომელიც ბუღალტრული აღრიცხვის საერთო თეორიებისა და საბანკო ბუღალტრული აღრიცხვის მეთოდისა შორის შემაკავშირებელი იქნებოდა, მეტად აქტუალურად გვესახება [2, გვ. 25-28].

ჩვენი მოსაზრებით საბანკო ბუღალტრული აღრიცხვის საგანის განსაზღვრაში ეკონომიკის განსაკუთრებული სპეციფიკური სფერო უნდა არსებობდეს, რომელიც მხოლოდ სააღრიცხვო ფუნქციისათვის არის დამახასიათებელი. მეცნიერებას ისევე, როგორც პრაქტიკასაც, მიზნად საბანკო ბუღალტრული აღრიცხვის შესახებ საბანკო საქმიანობისათვის დამახასიათებელი ეკონომიკური მოვლენების სამართლიანი ღირებულების გაზომვა აქვს დასახული. შემოთავაზებულია საბანკო ბუღალტრული აღრიცხვის საგანის ავტორისეული შემდეგი სახის განმარტება: საბანკო ბუღალტრული აღრიცხვის საგანს სამართლიანი ღირებულება წარმოადგენს, რომელიც საბანკო სამართალურთიერთობების მონაწილეებს შორის ფულადი სახსრების მოზიდვის, განთავსებისა და ანგარიშსწორებების ჩატარების პროცესში საბანკო

საქმიანობის განხორციელებისას აღრიცხვის ობიექტების შეფასებისათვის ფორმირდება, განისაზღვრება და გამოიყენება.

რაც შეეხება საბანკო ბუღალტრული აღრიცხვის მეთოდს, უნდა აღინიშნოს, რომ საბანკო საქმიანობის სპეციფიკა იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ იგი საბანკო აღრიცხვის განსაკუთრებული პრინციპის არსებობის შესახებ საუბრის შესაძლებლობას იძლევა, ისეთის როგორიცაა „ყოველდღიური ბალანსის პრინციპი“ ან შეიძლება ვუწოდოთ „საანგარიშგებო პერიოდის (ერთი დღის) იდენტიფიკაციის პრინციპი“. ანუ შეიძლება აღინიშნოს, რომ საბანკო დანესებულება ერთადერთია მსოფლიოში, რომელსაც - ყოველდღიური ბალანსი გააჩნია, იგი ძირითადად სხვისი სახსრების ხარჯზე მუშაობს და კლიენტების სახსრებს მათთვის დაუკითხავად საკუთარი რესურსებით იყენებს. ძირითადი სტანდარტები, რომლებიც ანგარიშგების ფორმირებისა და წარდგენის პერიოდულობას განსაზღვრავენ, საბანკო საქმიანობის სპეციფიკას არ ითვალისწინებენ და არ აღწერენ, რომლის საფუძველს, ძირითადი საბანკო ოპერაციების შესრულების მიზნით - აქტივების, ვალდებულებების, კაპიტალის, შემოსავლების, ხარჯების, გარესაბალანსო მოთხოვნებისა და ვალდებულებების მდგომარეობის შესახებ მთლიანი ფინანსური ინფორმაციის ყოველდღიურად ფლობის აუცილებლობა შეადგენს. შეთავაზებულია საბანკო ბუღალტრული აღრიცხვის მეთოდის ავტორისეული განმარტება, რომ საბანკო ბუღალტრული აღრიცხვის მეთოდი - არის ელემენტების (ინსტრუმენტების) სისტემა, რომელთა გამოყენება საბანკო ბუღალტრული აღრიცხვის საგანის გათვითცნობიერების შესაძლებლობას იძლევა.

საბანკო ბუღალტრული აღრიცხვის ობიექტებთან მიმართებაში, მიგვაჩნია, რომ ჩვენი მოსაზრებით საბანკო ბუღალტრული აღრიცხვის ობიექტებს - საბანკო საქმიანობის განხორციელების პროცესში ჩამოყალიბებადი პროცესების ერთობლობა (ბანკის აქტივები, პასივები და საბანკო ოპერაციები და სხვები) წარმოადგენენ.

საბანკო საქმიანობის განხორციელებისას, შესრულებად ფუნქციონალურ პროცესებთან მიმართებაში, შეიძლება ობიექტების კლასიფიკაცია წარმოვიდგინოთ შემდეგი ათი ძირითადი ჯგუფის სახით: 1. ობიექტები, რომლებიც ფულადი სახსრების - ბანკის აქტივების განთავსებას ასახავენ; 2. ობიექტები, რომლებიც ფულადი სახსრების - ბანკის ვალდებულებების (ანუ პასივების) მოზიდვას ასახავენ; 3. ობიექტები, რომლებიც ბანკის საკუთარ კაპიტალს ასახავენ; 4. ობიექტები, რომლებსაც ბანკის საქმიანობის და მისი კაპიტალის ფინანსური შედეგების-შემოსავლების გადიდებისაკენ მიყვავართ; 5. ობიექტები, რომლებსაც ბანკის საქმიანობის და მისი კაპიტალის ფინანსური შედეგების- ხარჯების შემცირებისაკენ მიყვავართ; 6. ობიექტები, რომლებიც ბანკის გარესაბალანსო მოთხოვნებს ასახავენ; 7. ობიექტები, რომლებიც ბანკის გარესაბალანსო ვალ-

დებულებებს ასახავენ; 8. ობიექტები, რომლებიც ბანკში საბანკო საქმიანობის განხორციელებისათვის და შენახვაზე არსებულ ფასეულობებსა და დოკუმენტებს ასახავენ; 9. ობიექტები, რომლებიც სხვა საბანკო საქმიანობის-საბანკო ოპერაციების განხორციელებას უზრუნველყოფენ; 10. ობიექტები, რომლებიც საბანკო საქმიანობისათვის დამახასიათებელ რისკებს ასახავენ.

საბანკო ბუღალტრული აღრიცხვის საგანისადმი, მეთოდისადმი და ობიექტებისადმი დამახასიათებელი ზემოთ აღნიშნული სპეციფიკური თავისებურებების შედეგი წარმოადგენს სახელმწიფოს საბანკო სისტემაში აღრიცხვის ადმინისტრირების, ნორმატიულ-სამართლებრივი და ორგანიზაციულ-მეთოდოლოგიური რეგულირების პრაქტიკის სრულად განსაკუთრებულ სისტემას.

ჩატარებული კვლევებისა და ავტორების პრაქტიკული გამოცდილების გათვალისწინებით ჩამოყალიბებული გვაქვს შემდეგი სახის მოსაზრებები, როგორებიცაა:

1. პრაქტიკულად ბუღალტრული აღრიცხვის საერთო თეორიის მიხედვით ყველა ავტორი კატეგორიების ერთიანი ნაკრებით (ბუღალტრული აღრიცხვის საგანი, მეთოდი, ობიექტი) ოპერირებენ, რომლებიც ერთობლობაში ბუღალტრული აღრიცხვის საერთოთეორიულ სისტემას შეადგენენ. ამასთან ერთად ბუღალტრული აღრიცხვის შესახებ მეცნიერების საკვანძო თეორიული მდგომარეობის გაგებაზე მეცნიერების შეხედულებებში, როგორც მისი არსისა და შემადგენლობის, საგანსა და ობიექტის, მეთოდოლოგიისა და მეთოდიკის განსაზღვრაში განსხვავებები გამოვლენილი, რაც ბუღალტრული აღრიცხვის პერსონიფიცირებული თეორიების არსებობის შესახებ საუბრის შესაძლებლობას იძლევა.

2. საერთო თეორიების მიხედვით, მეცნიერთა ნაშრომები საბანკო ბუღალტრული აღრიცხვის თეორიების არსის შესახებ ინფორმაციებს არ მოიცავენ. ამასთან ერთად, საგანის, მეთოდისა და ობიექტის ყველა განსაზღვრა საწარმოს სამენარმეო საქმიანობისადმი გამოყენებაში შეისწავლება; მეთოდის ელემენტები და მათი დახასიათება საწარმოს საქმიანობის სპეციფიკას გამოხატავენ (ბუღალტრული აღრიცხვის ანგარიშების გეგმა საწარმოებისათვის, ანგარიშგება საწარმოებისათვის, ქონების ინვენტარიზაცია საწარმოებში, დანახარჯების კალკულაცია საწარმოებისათვის და ა.შ.); ობიექტების აღრიცხვის კლასიფიკაცია საწარმოების საქმიანობის გათვალისწინებითაა წარმოდგენილი.

3. ბანკებში ბუღალტრული აღრიცხვის შესახებ სასწავლო ლიტერატურის შესწავლამ გვიჩვენა, რომ ბანკების თავისებურებებისადმი გამოყენებით ყველაზე დამუშავებულებად შეიძლება ჩაითვალოს ბუღალტრული აღრიცხვის მეთოდის ელემენტები, ისეთები როგორიცაა: ანგარიშების გეგმა, ანგარიშგება, ბუღალტრული აღრიცხვის პრინციპები. კატეგორიის ერთიანი მთლიანი სისტემის შესახებ, რომე-

ლიც საბანკო ბუღალტრული აღრიცხვის თეორიის ჩამოყალიბებული სისტემის არსებობის შესახებ მტკიცების შესაძლებლობას მოგვცემდა, არ არსებობს.

4. შემოთავაზებულია საბანკო ბუღალტრული აღრიცხვის თანამედროვე თეორიის შექმნის საკითხი, რომელიც, ჩვენი მოსაზრებით, ბუღალტრული აღრიცხვის საერთო თეორიის კატეგორიის სისტემასა და საბანკო საბუღალტრო აღრიცხვის მეთოდის შორის შემაკავშირებელი რგოლი იქნებოდა, რაც ბანკებში აღრიცხვის სრულყოფის უმნიშვნელოვანესი სტრატეგიული მიმართულების სახით მისი განხილვისათვის მეტად აქტუალურად გვესახება. საბანკო ბუღალტრული აღრიცხვის თეორიის საფუძვლს აღრიცხვის საგანი, მეთოდი და ობიექტები შეადგენენ. თეორიის ფუძემდებლური კატეგორიის (აღრიცხვის საგანის, მეთოდის, ობიექტების) განსაზღვრებები, ასევე საბანკო ბუღალტრული აღრიცხვის მეთოდისა და ობიექტების ელემენტების კლასიფიკაცია სტატიის ტექსტშია მოყვანილი.

კომერციული ბანკების საფინანსო-სამეურნეო საქმიანობის ნათლად გამოხატული სპეციფიკა საბანკო ბუღალტრული აღრიცხვის საგანის, ობიექტებისა და მეთოდების შესაბამის სპეციფიურობას განაპირობებენ, რომლებიც ერთი მხრივ, ბუღალტრული აღრიცხვის როგორც საერთო, ასევე კერძო თეორიის ატრიბუტებს წარმოადგენენ, ხოლო მეორე მხრივ, მხოლოდ ბანკების საქმიანობისათვის დამახასიათებელი შინაარსობრივი დატვირთვა გააჩნიათ [3, გვ. 454-456].

ყოველივე ზემოთ აღნიშნულების გათვალისწინებით შემდეგი სახის დასკვნის გაკეთება არის შესაძლებელი:

1. აღნიშნულია, რომ ეკონომიკურ ანალიზს კომერციული ბანკების საქმიანობის მართვაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი როლი მიეკუთვნება, რამდენადაც მის გარეშე ეფექტური, ეკონომიკურად დასაბუთებული მმართველობითი გადაწყვეტილებების, ბანკის საქმიანობის ობიექტური შეფასება შეუძლებელია.

2. ხაზგასმულია, რომ კომერციული ბანკების საქმიანობის ეკონომიკური ანალიზის მეთოდოლოგიაში, მეთოდოლოგიაში და ორგანიზაციაში ამჟამად მრავალი პრობლემა არსებობს, რომლებიც გადაჭრას ელოდებიან.

3. ყურადღება გამახვილებულია, რომ საბანკო ბუღალტრული აღრიცხვის საგანის თავისებურებას წარმოადგენს ის, რომ მისი მეშვეობით ღირებულების განსაკუთრებული სახეობის გაზომვისა და ფორმირების უზრუნველყოფა ხორციელდება, რომელსაც შეიძლება ბუღალტრული ანუ სააღრიცხვო ღირებულება ეწოდოს, რომელიც ჩვენი მოსაზრებით, ასევე ფაქტიურ, შეთანხმებულ და სამართლიან ღირებულებასაც წარმოადგენს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ასათიანი ვლ., ცაავა გ. კომერციული ბანკების საქმიანობის ფინანსური ანალიზი. თბილისი, გამომცემლობა „დანი“, 2014. 500 გვ.

2. ბურდიაშვილი რ. ბუღალტრული აღრიცხვა ბანკებში. თბილისი, გამომცემლობა „პოლიგრაფისტი“, 2013. 400 გვ.

3. ცაავა გ., სიჭინავა ა., ხანთაძე გ. კორპორაციული ფინანსები (ეკონომიკის მდგრადი განვითარების სტრატეგია), სასწავლო-პრაქტიკული სახელმძღვანელო. თბილისი, გამომცემლობა „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2016. 724 გვ.

4. Шербакова Г.Н. Теоретические основы экономического анализа деятельности коммерческих банков. Москва, журнал «Аудит и финансовый анализ», 2016. С. 24.

5. Панков Д.О., Стефанович Л.И. Теория банковского бухгалтерского учета: проблемы и развитие. Беларусь. (Электронный ресурс) / ООО «ЮрСпектр». Минск, 2016. 193 – 205 с.